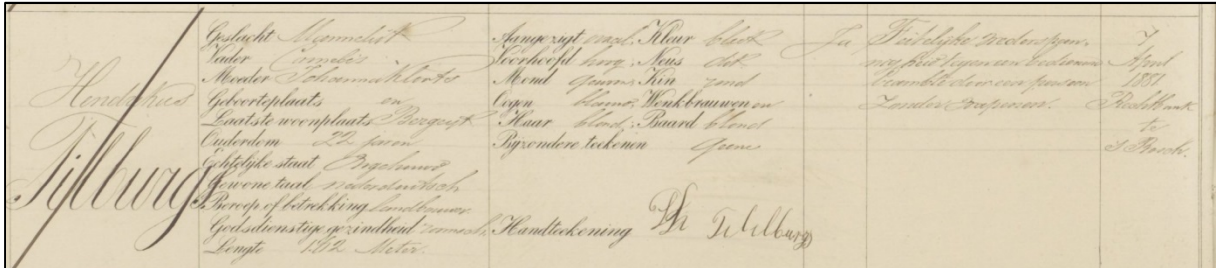

Bergeijk scoorde hoog als zoutsmokkelnest¹

door Ad Tilborghs, februari 2017

Een aantal gevangenisregisters uit de 19^e eeuw is intussen via internet toegankelijk. Vaak vinden we hier forse gevangenisstraffen voor naar huidige maatstaven relatief kleine vergrijpen, zoals bij diefstal, vernieling, landloperij. Hendrik Tilburgs (1859-1934) staat in 1881 in Den Bosch voor de rechter die hem drie dagen eenzame opsluiting oplegt. De reden? *'feitelijke weerspanning tegen een bedienend beambte door een persoon zonder wapenen'*.

In de tweede helft van de 19^e eeuw vallen veroordelingen wegens 'smokkelen' op. Dat wil zeggen: het ontduiken van accijnzen. De ene na de andere smokkelaar in onze regio ging achter de tralies. Ook bij deze strafbare feiten komen we Tilburgs en aanverwanten tegen. Maar eerst een tijdsbeeld over de smokkelwaar.

Smokkelen is evenals stropen van alle tijden. Gesmokkeld werd door dorpsbewoners langs de grens, zoals in Bergeijk en Valkenswaard, tussen België en Nederland. De smokkelwaar bestond uit uiteenlopende producten zoals zeep, sigaren, boter en gedestilleerd. Zelfs lompen werden illegaal de grens overgebracht, als het prijsverschil maar enkele centen bedroeg. Geliefde smokkelwaar was ook zout. Zout? Ja zout. Geraffineerd zout wel te verstaan. Dat zout dat je nu in een kiloverpakking voor nog geen euro in de supermarkt kunt kopen.

Geraffineerd zout werd al eeuwenlang voor allerlei doeleinden gebruikt in de Kempische huishoudens. Voor de smaak en om bederf tegen te gaan. Niet alleen in de keuken maar ook bijvoorbeeld door boeren om het geslacht varken of kalf te pekelen. Het is bijna niet meer voor te stellen maar een gemiddeld arbeidersgezin gebruikte toen wel een halve kilo zout per week. Dat kostte al gauw een paar procent van het inkomen. Want een kilo zout was in die tijd 'n half dagloon waard: omgerekend naar nu is dat ruim 50 euro per kilo.

Waarschijnlijk konden de smokkelaars 1 tot 2 cent winst maken op een kilo illegaal ingevoerd zout. Als we ervan uitgaan dat een smokkelaar per keer maximaal ongeveer 40 tot 50 kilo zout kon vervoeren, betekent dat dat één geslaagde tocht ongeveer het dagloon van een volwassen arbeider kon opleveren. Deze winst bleek verleidelijk genoeg voor heel wat mensen om een kans te wagen. Vooral dorpelingen die geen of nauwelijks 'regulier' inkomen hadden. Sociale uitkeringen kende men in die tijd nog niet. In de vonnissen zien we dat rechters daarmee rekening hielden. Regelmatig is sprake van 'nijpende armoede' of 'uiterst behoeftige omstandigheden' die als verzachtende omstandigheden door de rechter werden meegewogen. In dat licht gezien is de uitdrukking 'hij verdiende het zout in de pap niet' veelbetekenend.

¹ Dit (enigszins gewijzigd) artikel is eerder gepubliceerd in de Keersopper van oktober 2016.

Als een merkwaardig voorbeeld, dat de frauduleuse invoer van zout in de dorpen langs de Belgische grenzen eene groote uitgebreidheid heeft verkregen, meldt men ons, dat in jongste zitting van de arrondissementsrechtbank te Einhoven, niet minder dan 16 personen, onder welke 6 vrouwen, wegens dat feit terechtstonden, 14 werden veroordeeld, en omtrent 2 de behandeling uitgesteld. De minste straf was 1 dag gevangenis, de zwaarste 3 maanden eenzame opsluiting.

Algemeen Handelsblad 7 februari 1875

Mannen, vrouwen, zelfs kinderen lieten zich in met zoutsmokkel. Al dan niet in groepsverband. Vooral in de nachtelijke uren. De mannen torsten gewoonlijk balen van 100 pond (50 kg), de vrouwen balen met de helft daarvan. Bij onraad was het zaak de vracht weg te gooien of te verstoppen, want ze waren pas strafbaar als ze op heterdaad, dus mét vracht werden betrapt.

Het smokkelen zat evenals het stropen in de genen van de Kempenaar. Dat stiekeme gedoe werd in tegenstelling tot diefstal en andere criminele activiteiten binnen de dorpsgemeenschap ook niet afgekeurd. Politie en douane om de tuin te leiden, werd zelfs min of meer als een sport beschouwd. Dr. Barentsen, huisarts te Bergeijk, schreef hierover ... *leder is vrij om te smokkelen en te stropen. Men moedigt hem niet aan, maar houdt hem ook niet tegen. Men blijft passief. De voorbereiding en de uitvoering van deze daden worden niet licht aan de autoriteiten verraden. Wanneer men de dader ontmoet zal men wel ongevraagd en gevraagd vertellen, waar de politie zich bevindt, maar men zal hem niet opzettelijk met dat doel opzoeken of hem op een andere wijze behulpzaam zijn.* Opvallend genoeg is dat Misterke Panken, die over elke onnozele gebeurtenis wel wat te melden had in zijn dagboeken, geen woord wijdt aan het smokkelen.

Analyses van gevangenisregisters over de periode 1840-1914 wijzen uit dat in die tijd zo'n duizend Kempenaren zijn veroordeeld tot kortere of langere straffen wegens zoutsmokkel. Dan hebben we het nog maar over gevangenisstraffen die meestal pas in tweede termijn werden opgelegd. Was men voor de eerste keer betrapt dan kreeg men een fikse geldboete, vaak tot tien keer van de waarde van de in beslag genomen partij. Maar in alle gevallen werd hoe dan ook de gesmokkelde waar in beslag genomen en moesten proceskosten worden betaald. Het aantal veroordelingen dat alleen maar tot een geldboete heeft geleid (bij de eerste keer) zal een veelvoud zijn geweest van het aantal detenties. En dan zijn er nog zoutsmokkelaars die steeds de dans zijn ontsprongen.

De zoutsmokkel kwam pas goed op gang toen onze zuiderburen in 1872 de accijns op zout afschaften. De Belgische regering beschouwde zout voortaan als een noodzakelijk goed voor het huishouden. Nederland zou pas vele jaren later volgen. Het verschil in prijs nam daardoor toe. Nog steeds ging het om centen, maar beduidend meer dan in de periode vóór 1872. Bij de Nederlandse belastinginstanties begonnen vanaf 1872 de bellen te rinkelen. Ze kwamen er vrij snel achter dat de opbrengst van zoutaccijns scherp was gedaald. Daarom onderzochten ze het zoutverbruik van een zevental bij elkaar liggende dorpen, waartoe ook Bergeijk, Westerhoven en Luyksgestel behoorden. In deze plaatsen werd in 1870 iets meer dan 60.000 kilo ingeslagen. Twee jaar later, in 1872 werd er nog maar 12.500 kilo officieel gekocht, zodat er per jaar van 57.000 kilo de zoutaccijns werd gemist. Of zoals toen werd geschreven, *aan de schatkist werd ontstolen.*

— Niettegenstaande de vele vervolgingen, vermindert de frauduleuze invoer van zout uit België niet, ja wat meer is schijnt deze eer toe dan af te nemen.

Tot groot nadeel van Rijk en fabrikant vermindert dan ook telken jare de uitslag van het zout.

Werden toch in 1873 veraccijnsd ruim 809,000 kilo, zout in 1874 daalde het reeds tot ongeveer 795,000 kilo, terwijl het in 1875 nog slechts 776.200 kilo bedroeg.

In het vorige jaar werden alhier aangebracht. 79,935 kilo boter zijnde juist 20,000 kilo meer dan in 1874. Toch bleven de prijzen steeds hoog. De gemiddelde prijs was f 1.40 tot 1.50 per kilo.

De Tijd 15 mei 1876

Een krantenartikel van 1892 meldt het besluit van de Rijksoverheid dat voor bekeuringen voor smokkel vanaf 1891 geen premies meer mogen worden toegekend. Hieruit valt af te leiden dat in de jaren daarvóór de veldwachter en de commies extra werd beloond wanneer zij erin slaagden een zoutsmokkelaar aan te brengen. Deze overheidsdienaren speelden dus jarenlang de rol van premiejager, zo'n figuur die wel eens in westerns opduikt.

Men wees op den grooten omvang, dien de frauduleuze invoer van zout langs de Belgische grenzen in den laatsten tijd verkregen heeft. In de grensplaatsen vooral van Noord-Brabant en Limburg wordt voor ongeveer drie vierde gedeelten in de consumptie voorzien door den sluikhandel. Sedert 1872, toen de accijns op het zout in België werd afgeschaft, is de frauduleuze invoer een zeer voordeelig handwerk geworden. Het gesmokkelde zout wordt te koop aangeboden voor negen, tien of elf gulden per 100 KG., terwijl voor het binnenlandsche zout een som van negen gulden per honderd KG alleen aan accijnsen betaald moet worden. Dat zoodoende

Algemeen Handelsblad 25 oktober 1879

De frauduleuze invoer van zout kreeg buitensporige proporties. Het smokkelzout werd langzamerhand een – illegaal – handelsartikel dat op afroep voor 6 á 8 cent per kilo vrachtvrij thuis werd afgeleverd. De gevangenisregisters van 1872 en later zijn dan ook vergeven van gevangenisstraffen voor mensen die meestal door nood gedwongen, het avontuur aangingen en tegen de lamp liepen. Zoekend naar smokkelaars uit Bergeijk en directe omgeving komen we veel personen tegen die vaak als neef of achterneef gelinkt kunnen worden aan onze familie. Iets wat niet vreemd is in een dorp dat beduidend minder dan duizend inwoners telde en waar in die tijd een huwelijk tussen dorpsgenoten de overhand had.

De 28-jarige arbeider Arnoldus (in de wandeling Nol) Tilburgs (1844-1898) kreeg in mei 1872 van de rechter te horen dat hij wegens frauduleuze invoer van zout acht dagen achter de tralies moest. Arnoldus was een ongehuwde Bergeijkenaar, zoon van Cornelis Tilburgs en Johanna Cloots. Hij zat zijn straf een half jaar later uit. Vaak staan in de registers nog persoonlijke kenmerken vermeld:

140.	Arnoldus	Geslacht Mannelyk Vader Carel Moeder Johanna Cloof Geboorteplaats Bergeijk Laatste woonplaats Ouderdan 23 jaren Echtelyke staat ongehuwd Gewone taal Hollandsch Beroep of betrekking Godsdienstige gezindheid Lengte 1,54 meter	Handteekening	Handteekening	Handteekening
	Tilburgs	Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening
		Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening

De in Valkenswaard geboren Bartholomeus Rooijackers, een gehuwde 53-jarige houtzager moest zes dagen de cel in (subsidiar). Ook een genealogisch interessante man want hij was een zoon van Wouter Rooijackers en Maria Tilburgs:

Bartholomeus	Geslacht Mannelyk Vader Wouter Moeder Maria Tilburg Geboorteplaats Valkenswaard Laatste woonplaats Stratum Ouderdan 53 jaren Echtelyke staat gehuwd Gewone taal Hollandsch Beroep of betrekking Houtzager Godsdienstige gezindheid Lengte 1,53 meter	Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening
	Rooijackers	Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening
	Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening	Handteekening

Een zoutsmokkelaar met veel pech was Hendrik Quinten (1827-1900) uit Westerhoven. Hij was getrouwd met Maria Anna Hoeks die in 1867 was overleden. Eind 1873, begin 1874 stond hij in Eindhoven voor de eerste keer voor de rechter, die hem tot een geldboete moet hebben veroordeeld omdat hij niet in de gevangenisregisters is vermeld. In februari 1874 verscheen hij in elk geval voor de tweede keer voor de rechter. Hij was toen 47 jaar oud. Kennelijk had de geldboete geen effect. Nu kreeg hij 15 dagen hechtenis aan zijn broek. In oktober 1874 kreeg hij het voor de derde maal aan de stok met de rechter en zijn uitspraak was dit maal niet mals: 75 dagen gevangenisstraf. Wat later werd hij wéér veroordeeld. Deze keer voor de vierde maal. Vier maanden cellulair luidde het vonnis. In Januari 1875 kreeg hij drie maanden celstraf. In maart 1875 (zesde keer!) werd hij opnieuw veroordeeld tot drie maanden.

De 15-jarige Willem Wouters uit Bergeijk werd in de grensstreek betrap met een zak met zout op zijn rug. Hij werd hiervoor op 13 april 1880 veroordeeld tot acht dagen eenzame opsluiting ...